

боку, і розвиток, особистісні зміни – з другого. Отже, довіра до себе є найважливішою підставою суб'єктивності особистості.

Література

1. Слободчиков В. П. Феномен человека / В. П. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1996. – 340 с.
2. Петровский В. А. Феномен субъектности в психологии личности : дис. докт. психол. наук : 19.00.11 / В. А. Петровский. – М., 1993. – 76 с.
3. Зинченко В. П. Психология доверия / В. П. Зинченко // Вопросы философии. – 1998. – № 7. – С. 76–93.
4. Скрипкина Т. П. Психология доверия : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. завед. / Т. П. Скрипкина. – М. : Академия, 2000. – 264 с.
5. Купрейченко А. Б. Психология доверия и недоверия / А. Б. Купрейченко. – М. : Ин-т психологии РАН, 2008. – 571 с.
6. Lahno V. Trust, Reputation and Exit in Exchange Relationships / V. Lahno // Journal of Conflict Resolution. – 1995. – Vol. 39 (3). – P. 10–25.
7. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.

© Кравець Н. М.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТАНОВКИ ЖИТТЄВИХ ЗАВДАНЬ ЯК ВИЯВ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ ТА СОЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ МОЛОДШОГО ЮНАЦТВА

Л. А. Лепіхова, м. Київ

Висвітлено результати експериментального дослідження (анкета “Життєві завдання особистості”) особливостей постановки життєвих завдань і соціально-психологічних механізмів їх досягнення старшокласниками. Рівень показників мотиваційної напруженості представлено профілем домінуючих і неактуальних завдань.

Ключові слова: індивідуальна психологія, життєві завдання, соціально-психологічні механізми, домінуючі мотивації, неактуальні завдання.

Освещены результаты экспериментального исследования (анкета “Жизненные задачи личности”) особенностей постановки жизненных задач и социально-психологических механизмов их достижения старшоклассниками. Уровень показателей мотивационной напряженности представлен профилем доминирующих и неактуальных задач.

Ключевые слова: индивидуальная психология, жизненные задачи, социально-психологические механизмы, доминирующие мотивации, неактуальные задачи.

The article presents the results of the experimental research of peculiarities of life tasks setting and social-psychological mechanisms of their

achievement by high-school students (questionnaire “Life tasks of personality”). The level of indexes of motivational efforts is presented by the profile of dominating and irrelevant tasks.

Key words: individual psychology, life tasks, social-psychological mechanisms, leading motivations, irrelevant tasks.

Проблема. Життєві завдання є головними віхами на шляху життєздійснення людей, а їхнє структурування та ієрархізація свідчать про домінуюче цілепокладання і цінності на певних етапах саморозвитку особистості. Віковою особливістю молодшого юнацтва (15–17 років) стає переживання труднощів перехідного часу – від шкільного навчання в соціально-психологічних умовах обмеженої батьками й учителями життєвої активності та особистісної відповідальності до необхідності самостійних усебічних життєвих виборів, детермінованих постановкою життєвих завдань. Що ж до сучасної молоді, то їй “пощастило” жити в перехідний історичний час зміни епох та політико-економічної перебудови соціального буття, що висуває вимоги щодо формування нових адаптаційних настановлень для успішного життєздійснення.

За результатами теоретичного дослідження ми виокремили провідні інтегральні соціально-психологічні властивості особистості (цілісність, зрілість, ефективність, ціннісні орієнтації) та їхні складові (цілеспрямованість, самоповага, самооцінка, життєва компетентність і досвід, самостійність, упевненість, відповідальність, наполегливість) як чинники індивідуальних відмінностей у різних виявах життєздійснення особистості, у тому числі в постановці життєвих завдань.

Мета нашого дослідження: вивчити особливості постановки життєвих завдань (крім навчальних завдань з іншим змістовим контекстом) учнями молодшого юнацького віку (14–17 років).

У межах індивідуальної психології А. Адлер постулював три головні життєві завдання, які визначають зміст, повноцінність і гармонійність життя особистості: професія, дружба – спілкування, любов. За своєю людською сутністю це глобальні завдання, притаманні кожній людині, визначають її самоцінність і цінність життєвого часу, хоча при цьому у своєрідності життєвих малюнків реалізації завдань відбивається надзвичайно широкий діапазон індивідуальних відмінностей, пов’язаних з особистісними властивостями, рівнем соціальної адаптації та життєвим досвідом людей [1].

Людина, яка спрямована на успішне життєздійснення і при цьому зорієнтована на особистісну відповідальність за реалістичність своїх виборів у постановці життєвих завдань, детермінована внутрішніми чинниками (властивостями індивідуальності) й оцінкою впливу на комфортність свого життя чинників зовнішнього світу. Природні, політичні, економічні, культурні та соціальні чинники тією чи іншою

мірою впливають на всіх і залежно від позитивної або негативної оцінки їхнього сукупного впливу створюють індивідуальну картину світу, визначаючи тим самим особливості соціально-психологічної поведінки кожного у своєму зовнішньому оточенні. Особистість здійснює пристосувальну діяльність до соціуму, і залежно від успішності адаптаційного процесу визначається знак якості (позитивний або негативний) життєвого досвіду, який впливатиме на цілеспрямованість і реалістичність постановки життєвих завдань. Спричиняється це інформаційною обізнаністю щодо навколишніх подій, адекватністю світосприймання, визначеністю свого місця і ролі в певному соціальному оточенні, навичками і досвідом опанування численних життєвих ситуацій і міжособовими ставленнями. Отже, постановка життєвих завдань – це досить складна психологічна функція, яка для своєї реалізації потребує певного рівня особистісної зрілості, осмислення рівня життєвих домагань та виборів, усвідомлення спрямованості і ставлення до вищих людських цінностей, настановленості на соціально-психологічну адаптацію, особистісний саморозвиток, набуття досвіду самореалізації в успішних або помилкових варіантах життєствердження.

Адекватність самооцінки і соціально-психологічної оцінки себе в конкретній ситуації є однією з передумов особистісного вибору рівня складності і значущості постановки життєвих завдань, вирішення яких стає підтвердженням і реалізацією життєвого смислу й особистої успішності. Предметом самооцінки в ситуації вибору рівня складності завдання стає перш за все перевірка своєї поінформованості щодо передбачуваної діяльності, знань для виконання нової функції, рівня активності, емоційно-вольової саморегуляції і ризиковості як регуляторних механізмів поведінки в цілеспрямованій та особисто значущій діяльності.

Індивідуальний малюнок особистісних параметрів за акцентуаціями тих чи інших властивостей надає своєрідності життєвим завданням і способам їх досягнення за ознаками індивідуально значущої ієрархії цінностей, цілісності та зрілості особистості, рівня поведінкової активності, рефлексивності життєвого досвіду. Розкриття цих властивостей сприяють соціально-психологічні механізми реалізації життєвих завдань, до яких, за визначенням А. Адлера, належать “соціальний інтерес” – “барометр нормальності” – як суспільне почуття зацікавленості в інших людях, підґрунтя для розвитку міжособистісної емпатійності та партнерської співпраці і “ступінь активності” як рівень енергійності у спрямуванні на вирішення життєвих завдань [2]. “Соціальний інтерес” дослідник визначає як основний критерій психологічної зрілості, який індивідуально вибудовує систему цілеспрямовання (соціальні потреби, мотиви, мотивація досягнення, рівень життєвих завдань, смисли). Відповідно до них формуються стратегії досягнення та операційна система пристосовання до цілей через спрямовану активність, прийняття рішень і особистісні вибори. На всіх цих

етапах самореалізації відбувається життєва перевірка рівня особистісної зрілості юнака чи дівчини.

На цей час у наукових напрацюваннях недостатньо висвітлено такі важливі аспекти, як перспективне планування старшокласниками свого майбутнього у формі постановки універсальних загальнолюдських завдань (праця, соціальна взаємодія, любов), сформованість здатності до моделювання і структурування завдань на шляху до мети, прогнозування особистісного потенціалу самоствердження й повноти самореалізації в реалістичних життєвих завданнях. Проте визнано, що запорукою успішного навчання і життєвого просування молоді є передусім взаємозалежність адекватних рівнів самооцінки і соціальних домагань, що стимулюють мотивацію досягнення, цінності, впливають на ієрархію мотивів спрямованості та цілей.

В *експериментальному дослідженні* вимірювалися профілі загальножиттєвої і навчальної мотивації старшокласників. Виявилось, що в *загальножиттєвому мотиваційному профілі* майже врівноважені тенденції споживання та особистісного зростання із слабкою диференціацією ієрархії побутових і соціальних мотивів (спілкування, активність включення в сімейні справи) як неактуальна для них реальність покладання на турботу батьків. На протигагу цьому *профіль навчальної мотивації* характеризується більшою напруженістю, розбіжністю рівнів реальної та ідеальної мотивації (“бажаю – можу”) за шкалами мотивів “виживання” в умовах навчальної реальності, загальної і соціальної активності, що свідчить про насиченість бажань та обмеженість можливостей (енергії, активності) в умовах навчальної перенасиченості.

Порівняно з підлітками у старшокласників посилюється мотивація високої самооцінки і соціального статусу як потенціал особистісного зростання, самовдосконалення, підвищення рівня життєвих домагань, а отже, зріє підґрунтя для успішної постановки життєвих завдань. Це підкріплюється досить високою потребою в досягненні, порогом активності, що наближає до рівня збалансованої реальної діяльності з внутрішньою настановленістю на підвищення рівня самоуправління та саморегуляції (рефлексії, критичного мислення, відповідальності за вчинки) як активного розвитку структур свідомості і самосвідомості [3; 4].

Відомо, що в юнацькому віці в процесі саморегуляції емоційно-ціннісне ставлення до себе, рівень самоповаги впливають на рівень домагань, створення суб'єктивної моделі значущих умов досягнення цілей і ступінь активності суб'єкта діяльності. Водночас уявлення про довгострокову життєву перспективу практично не сформоване, тоді як значущими виступають процеси саморегуляції, актуальні дії поточного часу, що неодмінно відбивається на особливостях постановки короткострокових життєвих завдань [5; 6].

Як бачимо, в юнацькому віці узгодженість базових складових самосвідомості (самоставлення, уявлення про цінності, віхи життєвого шляху, мотиваційна спрямованість) з процесами саморегуляції поведінкою і діяльністю (планування цілей, моделювання умов досягнення цілей, планування дій і т. ін.) ще тільки розвивається, і це має відобразитися в особливостях постановки життєвих завдань сучасною молоддю [7; 8].

Для експериментального вивчення цього питання в лабораторії соціальної психології особистості Інституту соціальної та політичної психології НАПН України створено *опитувальник “Життєві завдання особистості” (“ЖЗО”)* із 87 суджень і двобальною шкалою відповідей (згоден/не згоден). Структуру змісту склали 5 шкал із 16-ма показниками, що відображають головні сфери постановки життєвих завдань та операційні механізми їх досягнення.

У дослідженні взяли участь 64 учні. Статистичний аналіз було зроблено за допомогою пакету програм статистичної обробки даних “SPSS”.

Далі наводимо результати середніх значень за досліджуваними шкалами складових постановки життєвих завдань.

Шкала 1. Мотивація життєвих завдань

1.1. Відображає мотиви бажань “хочу мати” (“Wants”): гроші, речі, комфорт, задоволення – як рівень потреби в матеріально-побутовому та емоційному планах життя. Високий рівень мотивації постановки завдання “мати” показали 26,6 % учнів; середній рівень – 36 %, низький рівень – 28 %. Середній бал за шкалою “хочу мати” – 4,21.

1.2. Мотиви “хочу бути” відтворюють амбіції (“Ambitions”), ривні домагань, спрямованих на досягнення успіху, престижу, влади, визнання. Середній бал індивідуальних відмінностей – 5,06. Високий рівень мотивації амбітності виявився у 7,8 % учнів, середній – у 56,3 %, низький – у 25 %.

1.3. Відтворює мотиви “бути – брати” у сфері самоконституювання (“Development aspiration”) як вияву честолюбних, шанобливих спрямувань в особистісному саморозвитку і самовдосконаленні. Середній бал – 7,03. Високий рівень мотивів постановки завдань саморозвитку показали 40,6 % учнів, середній – 45,3 %, низький – 11 %.

1.4. Мотив “бути – давати” (“Creative aspiration”) як спрямованість творчості особистості на вибір шляхів свого життєствердження з постановкою завдань переважно для себе або для інших, спільноти. Середній бал – 5,2. Високий рівень креативності показали 12,5 % старшокласників, середній – 62,5 %, низький – 22 %.

1.5. Локалізація життєвих завдань як вибіркова мотиваційна зорієнтованість на певні визначальні сфери життєдіяльності за А. Адлером (сім’я, навчання – праця, здоров’я, друзі). Статистично ця підшкала охоплює чотири сфери постановки життєвих завдань, які

категоризуються на три групи за балами: 0 балів – сфери мотивації немає; 2 бали – сфера є; 3–5 балів – сфера значуща (табл.).

Таблиця

Рівні мотивованості учнів постановкою життєвих завдань

Сфери життєвих завдань	Категоризація груп учнів за ступенем мотивованості			
	середній бал	значущий бал (у %)	є (у %)	немає (у %)
Сім'я ("Family")	2,02	39,0	17,0	42,2
Навчання – праця ("Study work")	3,53	62,5	28,0	9,4
Здоров'я ("Health")	4,09	82,0	17,2	1,6
Друзі ("Friends")	2,22	41,0	26,0	33,0

Як бачимо з табл., молодше юнацтво найбільшою мірою вмотивоване на постановку життєвих завдань у сфері здоров'я та сфері навчання і праці. Остання сфера завдань зрозуміла, оскільки старшокласники стоять на порозі життєвого вибору професійного шляху; що ж до актуальності збереження здоров'я молоддю, то, очевидно, це спричиняється реальними відхиленнями в стані здоров'я і високою ситуативною тривогою та стурбованістю за його збереження.

Шкала 2. Структурованість часу життя ("time structure") як ставлення до його плинності і відповідно планування

Середній показник структурування часу життя у старшокласників становить 5,3; виразну мотивацію структурування часу життя виявлено у 26 % учнів, середню – у 52 %, слабкої не виявлено.

Шкала 3. Середній показник віддаленості структурування часу ("Future attitude") як максимально віддалена перспектива планування життєвого шляху – 5,3 бала; найбільша віддаленість планування в часі у 64 % учнів, середня – у 28 % і слабка – у 7,8 %.

Шкала 4. Суб'єктна активність ("Agency")

Має середній бал індивідуальних відмінностей 7,03. Половина (50 %) учнів увійшли до групи з виразною суб'єктною активністю, середню активність мають 37,5 %, слабку – 9,4 % респондентів.

Шкала 5. Операційні характеристики постановки життєвих завдань

5.1. Стратегія ("Strategy") розкриває бачення шляхів постановки життєвих завдань за різних ситуативних і внутрішніх умов. Середній бал індивідуальних відмінностей – 7,52. Близько 28 % учнів визначилися із стратегіями постановки завдань, 55 % – у стані пошуку, а 15,6 % старшокласників не замислюються над стратегіями досягнення цілей.

5.2. Стійкість ("Life strength") як вияв особистісної життєстійкості на шляху цільового самоствердження, здатності протистояти

труднощам і перешкодам. Середній показник індивідуальних відмінностей – 6,13 бала. Високу життєстійкість виявили 28 % учнів, середню – 42,2 %, низьку – 14 %.

5.3. Цілісність життя (“Life wholeness”) як вияв гармонійності постановки життєвих завдань із життєвими планами і запитами особистості. Середній показник – 5,9. Високий рівень цілісності виявили 31,3 % учнів, середній рівень гармонійності у 28 % і слабкий – у 37,5 % старшокласників.

5.4. Гнучкість (“Flexibility”) як вияв психологічної адаптації до змінних ситуативних умов пристосування в постановці життєвих завдань. Середній показник – 4,76. До групи з високим рівнем гнучкості увійшло 12,5 % учнів, із середнім – 67 %, з низьким – 20,3 %.

5.5. Активність – виснажливість (“Activity”) як міра енергійності, витривалості в досягненні цілей. Середній бал – 4,76. Високий рівень активності виявили 53 %, середній – 40,6 %, низький – 4,7 % старшокласників.

Отримані дані було узагальнено і представлено в графічному вигляді профілем, побудованим за середніми показниками досліджуваних шкал, що відображають провідні тенденції постановки життєвих завдань (рис.). Тип профілю можна назвати поляризованим.

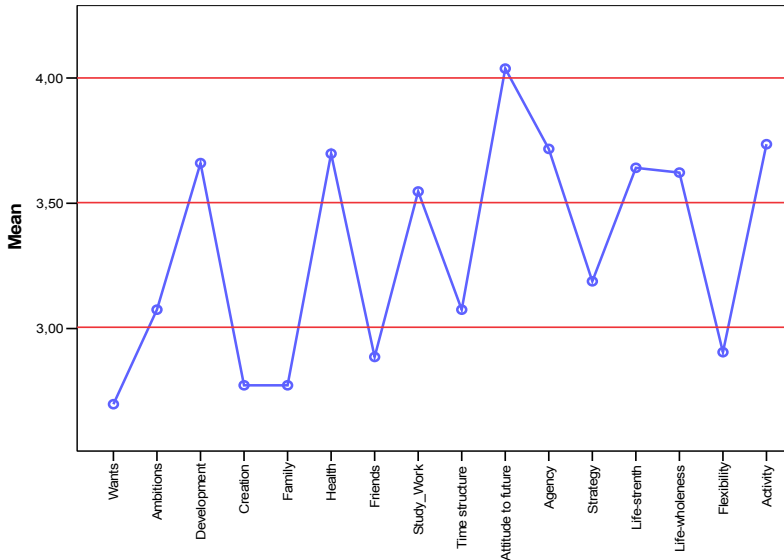

Рис. Соціально-психологічні відмінності напруженості мотивації постановки завдань у різних сферах життєдіяльності старшокласників

Верхівки шкал розміщені на трьох рівнях значущості (високому, середньому і низькому) із заповненістю переважно верхнього і високо-

го рівнів, що може бути виявом напруженості різних сфер мотивації. Це комплекс показників, які ми ранжуємо з урахуванням послідовності їх зменшення: найбільш акцентована шкала мотивації майбутнього ("FA"), далі – шкали соціальної активності ("Ac"), суб'єктної активності ("Ag"), здоров'я ("H"), самоконструювання ("D"), життєвої стійкості ("LS"), життєвої цілісності ("LW"), навчання – праці ("SW").

Середні рівні зафіксовано щодо менш актуальних для старшокласників сфер – стратегії досягнення ("S"), структурування часу постановки завдань ("TS"), соціальні амбіції ("A").

На нижчий рівень профілю потрапили показники гнучкості ("FL"), сфери ближнього спілкування (друзі, родина) ("F"), творчі домагання ("C"), побутові запити "хочу мати" ("W").

Висновки. Отже, завдяки психологічному аналізу профілю напруженості мотивації життєвих завдань нам вдалося визначити узагальнену характеристику особливостей постановки життєвих завдань старшокласниками.

Можна сказати, що для юнацтва найбільш актуальною є мотивація прогнозування майбутнього, механізмами якої воно вважає особистісну соціальну активність, суб'єктну активність як вияв самоствердження у житті, збереження здоров'я як потенціалу успішності та ефективності і, що важливо, розуміння цінності особистісного самовдосконалення в аспекті самоконструювання, спрямованого на досягнення життєвої стійкості і життєвої цілісності. Висока, але менш напружена мотивація завдань сфери "навчання – праця" як таких, що вже більш-менш конкретизовані, визначені.

Інші життєві завдання, пов'язані із спілкуванням, родиною, творчими та побутовими запитами, не супроводжуються мотиваційною напруженістю, як і вияви гнучкості – механізму соціально-психологічної адаптації, що можна трактувати як звичне вирішення завдань повсякденного життя.

Література

1. Адлер А. Очерки по индивидуальной психологии / А. Адлер ; пер. с нем., науч. ред. А. М. Боковикова. – М. : Когито-Центр, 2002. – 220 с.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии: Лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей / А. Адлер. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 214 с.
3. Лепіхова Л. А. Соціально-психологічні передумови постановки життєвих завдань / Л. А. Лепіхова // Соціальна психологія. – 2008. – № 2 (28). – С. 102–117.
4. Лепіхова Л. А. Детермінанти соціально-психологічних відмінностей постановки життєвих завдань / Л. А. Лепіхова // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2008. – Вип. 16 (19). – С. 139–150.
5. Моросанова В. И. Индивидуальная саморегуляция и характер человека / В. И. Моросанова // Вопросы психологии. – 2007. – № 3. – С. 59–68.
6. Моросанова В. И. Саморегуляция и самосознание человека /

- В. И. Моросанова, Е. А. Аронова // Психологический журнал – 2008. – Т. 29. – № 1. – С. 14–22.
7. *Титаренко Т. М.* Життєві завдання особистості як соціально-психологічний чинник моделювання майбутнього / Т. М. Титаренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2007. – Вип. 16 (19). – С. 304–311.
8. *Титаренко Т. М.* Наративні практики організації особистісного майбутнього / Т. М. Титаренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. статей. – К., 2009. – Вип. 22 (25). – С. 11–18.

© Лепіхова Л. А.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІСТОРИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ РИТУАЛІЗОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

С. Д. Литвин-Кіндратюк, м. Івано-Франківськ

Аналізуються соціально-психологічні трансформації ритуалізованих форм поведінки особистості у культурному вимірі історичного процесу. На основі психолого-історичної реконструкції визначено етапи ритуалізації поведінки з урахуванням панівного типу раціональності та конструювання провідних видів наративної компетентності.

Ключові слова: ритуал, ритуалізована поведінка, міф, наративна компетентність, тип раціональності, стереотипи моди.

Анализируются социально-психологические трансформации ритуализированных форм поведения личности в культурном измерении исторического процесса. На основании психолого-исторической реконструкции определены этапы ритуализации поведения с учетом господствующего типа рациональности и конструирования ведущих видов нарративной компетентности.

Ключевые слова: ритуал, ритуализированное поведение, миф, нарративная компетентность, тип рациональности, стереотипы моды.

Social-psychological transformations of ritualized forms of personal behaviour in cultural dimension of historical process are analysed in the article. Stages of behaviour ritualization taking into account dominating type of rationality and main types of narrative competence construction are determined based on psychological-history reconstructions.

Key words: ritual, ritualized behavior, myth, narrative competence, type of rationality, fashion stereotypes.

Проблема. Соціально-психологічне дослідження сутності ритуалів передбачає їх розгляд у тісному взаємозв'язку з традиціями, звичаями й обрядами, оскільки ритуали як форми соціального контролю – це здебільшого найбільш архаїчні форми “творення”,